

Den sentimentale patriotisme er flot skrevet med et klart sprog. Men forfatteren bruger en velkendt teori på et velkendt kildemateriale, og det kniber med at bidrage med egentlig ny historisk viden eller ny erkendelse. Bogens temaer og teori er behandlet langt mere originalt og omfattende i Tine Damsholts bog. Selv om Lyngbys bog er mere sammenhængende end Damsholts ambitiøse afhandling, er hans problemstilling, argumenter og konklusioner stort set de samme. Det undrer mig derfor, at hovedparten af de faglitterære noter henviser til Lyngbys vejledere, mens Damsholt bliver nævnt i en note (32).

Lyngby burde være mere loyal over for sit emne. Han har hverken orienteret sig i oplagte og lettilgængelige arkivalier eller i oplagt faglitteratur. Tyske historikere har markeret sig med betydelige bidrag indenfor forskningen i patriotisme, eksempelvis R. Vierhaus' artikel: »Patriotismus«- Begriff und Realität einer moralisch-politischen Haltung. Den er trykt i tre bøger, og der henvises til den stort set alle vegne. Hertil kommer utallige andre tyske værker, der behandler oplysningstidens patriotisme, og som Lyngby med fordel kunne have inddraget. Bortset fra enkelte velkendte værker har han heller ikke gjort brug af den omfattende tyske borgerskabsforskning, skønt borgerskabet har en central plads i hans undersøgelse. Lyngby lancerer bogen som et opgør med den nationale fortolkning af slaget på Reden (side 9), men han er – paradoksalt nok – for national i sin tilgang til emnet. Det præger bogens form og resultater.

Juliane Engelhardt

DIE PROTOKOLLE DES PREUSSISCHEN STAATSMINISTERIUMS 1817-1934/38. Acta Borussia, Neue Folge, herausgegeben von der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften unter der Leitung von Jürgen Kocka und Wolfgang Neugebauer. Band 5: 10. November 1858 bis 28. Dezember 1866 bearbeitet von Rainer Paetau. Olms-Weidmann: Hildesheim, Zürich, New York 2001. 451 s. Indbd. Pris DM 198.

Det preussiske statsministerium var længe et centralt organ i formuleringen af Preussens politik. En udgivelse af dets forhandlings- og beslutningsprotokoller er derfor en vigtig opgave for det Berlin-Brandenburgske videnskabelige akademi. Udgivelsen blev påbegyndt i 1999 og skal efter planen resultere i 12 bind på tilsammen ca. 4.000 sider. Den omfatter såvel ministrenes egne møder som de møder, hvori også den preussiske konge deltog (Conseil-, senere Kronratsitzungen).

Modsat vor egen *Statsrådets Forhandlinger*, som Rigsarkivet har udgivet for årene 1848-1912, drejer det sig i *Die Protokolle des Preussischen Staatsministeriums* ikke om fuldstændige gengivelser af forhandlingerne, men om regester. Det er der ikke noget at sige til, da de 426 protokoller tilsammen fylder ca. 111.000 for det meste håndskrevne sider. En totaludgave er derfor helt urealistisk. I stedet kan den fuldstændige version erhverves på 1.150 mikrokort, hvortil der henvises fra regesterne, der således fungerer som indgang til det vanskeligt overskuelige originalmateriale. Prisen for alle mikrokortene er 7.200 DM for diazokopier og 8.400 DM for sølvkopier.

Imidlertid kommer man meget langt med regesterne. De oplyser først mødedato, deltagere, henvisning til den originale protokol og som nævnt til mikrokortnr. Dernæst følger et resume af forhandlingerne under de enkelte dagsordenpunkter. Udnævnelser og pensionering, ordenssager o.l. noteres udeluk-

kende som dagsordenpunkter, men de er omfattet af det fyldige personregister. Det gælder tilsvarende om de detaljerede sted- og sagregistre, at de ikke alene er registre til de forhold, der refereres i regesterne, men også til de originale protokoller. Nævnes der centrale dokumenter i forhandlingerne, henvises der til, hvor de kan findes i arkiverne. Udgivelsen tjener dermed også som en indgang til det arkivmateriale, som ligger til grund for beslutningerne. I fodnoterne gives henvisninger til trykte kilder og litteratur.

Alle beslutninger truffet i statsministeriet refereres og markeres med [B]. Derimod varierer det selvfølgelig, hvad der refereres fra diskussionen. Lad os tage et for danske læsere nærliggende eksempel fra møde nr. 322, kronrådets møde i kong Wilhelm 1.s palæ den 3. februar 1864. Her drejede det sig udelukkende om det slesvig-holstenske spørgsmål. Wilhelm 1. ytrede først betænkeligheder ved, at man ikke længere nu hvor de preussisk-østrigske tropper var rykket ind i Slesvig, troværdigt kunne erklære, at man stod fast på den danske helstats integritet, jfr. Londontraktaten fra 1852. Kongen ønskede, at der blev taget højde for dette i svaret på den britiske note af 20. januar. Bismarck måtte imidlertid oplyse kongen om, at der allerede var aftalt et svar med Østrig, hvorefter kongen frafaldt sit ønske. Bismarck ytrede videre – og her citerer regesten fra protokollen: »Es liege ihm fern, diese Integrität Dänemarks aufrecht erhalten zu wollen. Vielmehr sieht er die Vereinigung der Herzogtümer Schleswig und Holstein mit der Preussischen Monarchie als das Endziel der jetzt begonnen Aktion an«. I den forbindelse henviser udgaven i en fodnote til Wilhelm 1.s modererende margenkommentar: »dass eine Vereinigung der Herzogtümer mit der Krone Preussen wohl als eine der sich herausstellenden Eventualitäten in der Zukunft zu bezeichnen wäre, also nicht als das alleinige Ziel der Preuss. Politik anzusehen seien«. Der var altså ikke enighed mellem kongen og hans førsteminister! Fodnoten henviser også til en anden samtidig udtalelse, hvor Bismarck skulle have røbet sin hensigt med krigen. Tilbage i teksten refereres videre fra forhandlingerne, at Bismarck ville fastholde hertugdømmerne som kompensationsobjekter i den truende europæiske storkrig, og at han var imod at støtte Augustenborgerne, da det ville styrke mellemstaternes indflydelse i Tyskland. Regesten slutter med at nævne Wilhelm 1.s krav om udformning af en instruks til den preussiske civilkommissær i hertugdømmet Slesvig.

Som det vil ses, byder regesterne på centrale oplysninger og udsagn i en tilstrækkelig mængde til, at kildeudgivelsen må betegnes som et vigtigt værk også for danske historikere. Fremhæves må endvidere den fyldige indledning på 40 sider om periodens politiske historie, som den afspejles i protokollerne. Således er *Die Protokolle des Preussischen Staatsministeriums* en fremragende syntese af kildeudgivelse, tilgængeliggørelse af arkivalier og forskning. Det må derfor meget håbes, at danske forskningsbiblioteker vil anskaffe værket, i det mindste den trykte udgave med regesterne.

Hans Schultz Hansen

MERETE BØGE PEDERSEN: Den reglementerede prostitution i København 1874-1906. 191 sider. Museum Tusculanums Forlag 2000.

Prostitution har været et forsømt område i dansk historieforskning, og det skønt erhvervet har været og er udbredt – ulovligt eller ej. Perioden 1874-1906 udgør dog en bemærkelsesværdig undtagelse for København, fordi erhvervet netop i denne periode var reguleret og afkastede en del kildemateriale fra politimyn-